

УДК 940.53

Науково-теоретичний альманах «Грані»
Scientific-theoretical almanac «Grani»

«Grani». 2016. 138(10), 98-105.

doi:10.15421/1716112

www.grani.org.ua

Повсякденне життя у таборах переміщених осіб в окупованій Німеччині (за матеріалами журналу «ДіПініада», 1946-1947 рр.)

В.В. Тарасов¹

Стаття присвячена проблематиці повсякденного життя у таборах переміщених осіб (т.зв. ДіПі) упродовж 1946-1947 рр. в американській зоні окупації Німеччини.

Визначено головні особливості устрою післявоєнного соціального середовища окупованої Німеччини, що були пов'язані із цілим комплексом соціально-економічних та політичних обставин. Використовуючи історичні джерела 1945-1947 рр. (матеріали преси, звіти чиновників ЮНРРА, рапорти фахівців громадських організацій) встановлені основні побутові тактики життя переміщених осіб в таборах ДіПі.

Практика табірної повсякденності розглянута на прикладі матеріалів із приватного архіву родини В. Еліса – харківського інженера та поета, що упродовж зазначеного періоду часу разом із своїм другом, художником В. Одіноковим випускав самвидавний альманах «ДіПініада».

Встановлено, що альманах як візуальне джерело має надзвичайно цінну контекстуальність. Коло тем, що показані у «ДіПініаді», дозволяють істотно якісніше описати побутові та повсякденні практики взаємовідносин місцевого німецького населення із біженцями, американської окупаційної адміністрації із колишніми в'язнями німецьких концтаборів тощо та проаналізувати увесь складний вузол протиріч та взаємин, який становить основний зміст подій 1945-1947 рр. в американській зоні окупації Німеччини.

Зауважено, що дослідження має подальшу перспективу щодо аналізу історії повсякдення у контексті візуальної антропології джерел, які є водночас мистецьким та літературним явищем свого часу.

Ключові слова: історія повсякденності; ЮНРРА; ДіПі; візуальні історичні джерела; В. Еліс; В. Одінок

Everyday life of the displaced persons' camps in occupied Germany (The magazine «DiPiniada», 1946-1947)

V.V. Tarasov²

The article deals with the important scientific problem of everyday life stories of displaced persons (DPs) in camps in occupied Germany (US zone of occupation, Bavaria).

The peculiarities of life and living conditions of displaced persons, their communication practices with the camp administration, the local German population, UNRRA officials and representatives of the Soviet occupation authorities have been analyzed. Main everyday life priorities of DPs have been outlined, character and methods of their employment has been shown. Basic everyday life tactics of DPs in camps has been set using historical sources 1945-1947 (press materials, reports UNRRA officials, reports of non-governmental organizations professionals). It has been proved that life of DPs was based on a few key priorities, among which were the main problems of housing quality, food, clothing, nature of activities and employment. The dynamics of change in the daily life of displaced persons from the primitive forms of survival in 1945-1946, to the «well-fed apathy» 1947-1948 has been described.

The difference in politics UNRRA in relation to the two main groups of displaced people: immigrants, who wanted to return to their homeland and potential emigrants who wanted to find a new life outside the sphere of influence of the USSR has been considered and illustrated.

Special attention was devoted to gender communication. It has been shown that DPs contacts with the local German population had been an important communication component, which played a key role in the consolidation of the post-war society. The effect of domestic economic cooperation of DPs on the development of «black markets» systems the most popular products: cigarettes, coffee, food delicacies has been elicited.

The research is based on the materials of the archive of Kharkov engineer and poet V. Ellis. The main point of which was the magazine «DiPiniada». The magazine was published during the years 1946-1947 in the camp Munich-Pasing (US zone of

¹ Кандидат історичних наук, доцент; Харківської державної академії дизайну і мистецтв, 61002, Харків, вул. Мистецтв, 8

² PhD in history, associate professor; Kharkiv State Academy of Design and Arts; 8, Mustetstv Av., Kharkiv, 61002, Ukraine

³ Кандидат исторических наук, доцент; Харьковской государственной академии дизайна и искусств, 61002, Харьков, ул. Искусств, 8
E-mail: infoport@bk.ru

occupation in Germany). The schedule log (artist V. Odinokov) has been analyzed being a set of historical visual sources, as well as the poetry of W. Ellis 1944-1947 being a literary source. The most common situations in everyday life DPs that had appeared due the difficult circumstances of post-war world order had been described. The complex world of DPs relationship has been shown in the context of the overall historical situation on the territory of occupied Germany and in the whole post-war Europe. It has been proved that the investigation has prospects both in methodological and objective aspects. Particular interesting are the artistic solutions of the magazine, which are interesting not only for historians but also for art critics.

Keywords: history of everyday life; UNRRA; DPs; visual historical sources; V.Ellis; V. Odinokov

Повседневная жизнь в лагерях перемещенных лиц в оккупированной Германии (по материалам журнала «ДиПиниада», 1946-1947 гг.)

В.В. Тарасов³

В статье рассматривается проблема повседневной жизни перемещенных лиц (ДиПи), находящихся в лагерях на территории оккупированной Германии (американская зона, Бавария).

Проанализированы особенности условий жизни и быта перемещенных лиц, их практики коммуникации с администрацией лагерей и местным немецким населением. Раскрыты основные повседневные жизненные приоритеты ДиПи, показан характер и способы их занятости.

Обозначены наиболее типичные ситуации в повседневной жизни ДиПи, которые раскрывают сложные обстоятельства послевоенного мироустройства. Сложный мир взаимоотношений ДиПи показан в контексте общей исторической ситуации.

В основу исследования положены материалы архива харьковского инженера и поэта В. Эллиса, в центре которого журнал «ДиПиниада». Журнал издавался в течении 1946-1947 гг. в лагере Пазинг-Мюнхен (американская зона оккупации Германии). Проанализирована графика журнала (художника В. Одинокова), как комплекс исторических визуальных источников, а также поэзия В. Эллиса 1944-1947 гг. как литературный источник. Обозначены наиболее типичные ситуации в повседневной жизни ДиПи, которые раскрывают сложные обстоятельства послевоенного мироустройства. Сложный мир взаимоотношений ДиПи показан в контексте общей исторической ситуации как на территории оккупированной Германии, так и в целом в послевоенной Европе.

Отмечено, что исследование имеет перспективу как в методологическом, так и в предметном аспектах.

Ключевые слова: история повседневности; ЮНРРА; ДиПи; визуальные исторические источники; В. Эллис; В. Одиноков

Peer-reviewed, approved and placed: 08.09.2016.

Постановка проблемы. Самвидавний сатиричний проект поета та інженера Владислава Елліса і художника Володимира Одіокова [1, с. 376-377, 584] відноситься до післявоєнного часу (1945-1947 рр.) та є цікавим для дослідження із декількох точок зору.

По перше, йдеться про історію та культуру т.зв. переміщених осіб, або ДіПі (похідне від англ. «Displaced persons», DP). Саме так згідно із міжнародною термінологією з 1944 по 1952 р. називали біженців та остербайтерів, які опинилися у Німеччині на час її окупації союзниками по антигітлерівській коаліції. «Переміщені особи» концентрувалися у таборах, які упорядковувала та забезпечувала спеціальна міжнародна організація – ЮНРРА (англ. UNRRA – United Nations Relief and Rehabilitation Administration / Адміністрація Об'єднаних Націй з питань допомоги та відновлення). Своєрідна табірна культура, з її характерними рисами міжнародних зв'язків, пошуків ідентичності та елементарного виживання – є вкрай цінним матеріалом для дослідження історії та культури післявоєнного часу. Як нам вдалося встановити, В. Елліс та В. Одіоков перебували у таборі Пазинг-Мюнхен щонайменше з осені 1945 по березень 1947 рр.

По-друге, матеріали самвидавного журналу, що мав назву «ДіПініада» та у проаналізованій нами частині виходив упродовж 1946 року, демонструють

найбільш складні та найменш досліджені сторінки повоєнного часу – історію повсякденності. Тематика поезії В. Елліса та художньої сатири В. Одіокова відтворюють обставини табірної побуту, розкривають «таємниці» місцевого комунікаційного «фольклору» та, в цілому, змальовують достатньо яскраву та цільну картину «світу ДіПі», із його радощами (продукти, сигарети, спілкування, творчість), або проблемами (нескінченні анкети, «скрінгові» комісії та загроза примусової репатріації до СРСР із перспективою потрапити до ГУЛАГу).

Насамкінець контекст «ДіПініади» розгортається в сторону історії повоєнної еміграції (т.зв. «другої хвилі», для росіян, або «третьої» – для українців) та формування національних діаспор. В США, куди потрапили обидва наші герої напр. 1940-х – на початку 1950-х рр. В. Елліс став відомим інженером та поетом (приміром, брав участь у космічній програмі «Аполло» та впродовж 1960-х – 1970-х рр. увійшов до багатьох поетичних антологій емігрантської поезії та літератури) [9], а В. Одіоков працював разом із М. Шагалом у «Метрополітен-Опера» (Нью-Йорк) та керував сценографічним відділом.

Аналіз досліджень і публікацій. Вивчення повсякденного життя переміщених осіб упродовж кінця 1940-х – початку 1950-х рр. триває в межах західної історіографії практично з часу побутування самого феномена ДіПі. Серед сучасних публікацій, які, з

нашого погляду, є важливими для розв'язання проблематики, що винесена у заголовок, відмітимо монографії М. Веймана (Wyman, Mark, 1998) [29], А.-М. Холіан (Holian, Anna-Marta, 2014) [19] та Д. Кохена (Cohen, G. D) [15] і публікації А. Гроссман (Grossmann, Atina) [16-17], С. Салватічі (Salvatici, Silvia) [22], Л. Хаусхофер (Haushofer, L.) [18] та ін.

Сучасна російська історіографія проблеми зосереджується переважно на проблематиці репатріації (Арзамаскіна Н., Арзамаскін Ю.) [2, 3] та військово-політичних відносин США та СРСР (Дрожжін С., Говоров І.) [5]. Власне питання повсякденного життя ДіПі розглянуті у дослідженнях А. Корнілова (у контексті діяльності православних організацій у таборах переміщених осіб) [7] та Т. Котової, публікації якої бачаться нам вкрай цікавими та перспективними [8].

Вітчизняна історіографія проблеми містить помітний мемуарний слід (наприклад, спогади У. Самчука) [10] та переважно розгортає проблематику формування української діаспорної культури на ґрунті еміграції «третьої хвилі». Питання повсякденного життя у таборах ДіПі в рамках сучасної української історіографії практично не розглядається.

Окремо відмітимо, щодо походження матеріалів, які аналізуються: вони з приватного архіву Станіслава Елліса, сина В. Елліса. Матеріали архіву є тим невеличким, проте вкрай цінним спадком, що пов'язує родину Еллісів, розпорошену між США, Західною Європою та Україною. Архів складається із 41 аркуша альманаху «ДіПінада» (1946-1947 рр.), поезії В. Елліса 1944-1950-х рр. та його художніх начерків [11].

Методологічна складова аналізу візуальних джерел сформована нами на ґрунті дослідження мистецтва графіки та плакату як історичного джерела [12]. У зв'язку із цим вважаємо за необхідне відмітити важливість методологічних порад та зауважень, висловлених нам О. Коляструк, В. Якуніним та С. Посоховим [6].

Мета дослідження полягає у з'ясуванні сукупності обставин повсякденного життя переміщених осіб на прикладі табору Мюнхен-Пазінг та у рецепції «візуального сліду» самвидавного журналу «ДіПінада» (1946-1947 рр.).

Виклад основного матеріалу. Для правильного розуміння характеру умов життя в таборах ДіПі необхідно зробити кілька попередніх зауважень.

Насамперед, у післявоєнному західному суспільстві – розрізненому війною і роз'єднаному ідеологічними і соціальними конфліктами – переміщені особи сприймалися неоднозначно: з одного боку, в них вбачали «загрозу громадському здоров'ю» і традиційному життєвому устрою, а з іншого – вони розглядалися союзною адміністрацією «як члени міжнародного співтовариства, що мають невід'ємне і законне право на гідне і справедливе ставлення» [18, р. 994].

Окрім цього, політика щодо ДіПі істотно (і не один раз!) змінювалася протягом середини 1940-х – початку 1950-х рр., що було пов'язано зі

змінами в характері управління окупованими зонами Німеччини, коригуванням соціальної політики західних країн і, безумовно, неприховано ворожим ставленням СРСР до потенційних «невозвращенцев».

Приміром, на ранньому етапі (1945-1946 рр.) ДіПі-табори організовувалися і підтримувалися військовими структурами, що визначало характер побуту, загальну побудову умов життя, забезпечення та ін. Уявлення військових щодо соціальної небезпеки переміщених осіб призводило до посилення контролю. Багато таборів були оточені колючими дротями огорожами і ДіПі повинні були отримувати дозволи на виїзд за межі поселення. Як стверджує А. Холіан, основна причина такого ставлення була пов'язана з потенційною небезпекою зіткнення німецького населення і переміщених осіб, чимало з яких вороже ставилися до «місцевих» і навпаки [19, р. 47].

«Класична», якщо можна так висловитися, модель табору ДіПі сформувалася до кінця 1945 року і вона також була результатом військового способу вирішення соціальних проблем. Найбільш яскраво ця система виявила себе в Британській зоні окупації. Американська окупаційна зона регулювалася менш мілітаризовано, приміром, саме там вперше були апробовані методики т.зв. «вільного» розселення ДіПі за межами таборів [там же].

Ось як Е. Вудворт, фахівець ЮНРРА, описує загальний стан справ у шести таборах ДіПі в американській зоні окупації восени 1945 року, які вона інспектувала як чиновник адміністрації з питань переміщених осіб: «У кожному з таборів живе від 5500 до 8000 переміщених осіб. За них відповідає військова влада, а команда ЮНРРА, що працює під керівництвом військових, займається організацією обслуговування людей. Як правило, персонал табору складається з директора (іноді з помічником), інтенданта, фахівця із соціального забезпечення, медичного працівника, медсестри і секретаря. Самі переміщені особи виконують більшу частину роботи з підтримання території. Умови життя в таборах далекі від задовільних. Будинки пошкоджені бомбардуваннями. Адміністрація використовує старі бараки, склади і навіть стайні. Все потребує ремонту для захисту від дощу і холоду. Житлові споруди розділені на секції, які лише в незначній мірі створюють мінімальну конфіденційність. <...> Меблів мало. Здебільшого це зношені армійські ліжка і брудна постільна білизна. Я зустрічала ситуацію, коли ковдрами для ДіПі служили розрізані на смуги армійські брезенти. <...> Військова влада повинна забезпечувати раціон харчування з розрахунку на 2000 калорій в день. Їжа готується і розподіляється на головній кухні табору. <...> Одяг переміщених осіб жахливо невиразний і зношений. У двох таборах з'явилися нові матеріали для одягу, але було занадто мало швейних машинок для її виготовлення в достатній кількості. <...> Кожен табір має свій власний медичний пункт» [25, р. 12].

Окремою проблемою, за словами Е. Вудворт, була відсутність планування «конструктивного використання вільного часу», а також недолік

«рекреаційного обладнання» (предметів для дозвілля та відпочинку), через що «кі людям похилого віку, і молоді практично нічого робити» [25, р.13]. Характерний опис життя в таборі Шляйсгайм (в окрузі Мюнхена, американська зона окупації) описано в мемуарах колишніх переміщених осіб. Цей табір був найбільшим поселенням ДіПі в Німеччині, число його мешканців за різними даними становило від 2,5 до 7 тис. осіб. Табір складався з декількох десятків бараків, кожен з яких був розділений на 18-20 кімнат, розрахованих на одну родину. Коли кількість біженців почала зростати, в кімнатах стали розмішувати по кілька родин водночас. У таких ситуаціях кімнати поділяли фіранками з сірих військових ковдр. Окремий барак займала кухня, куди щодня вишукувалася черга [7, с. 24].

Поряд з проблемами побуту важливе значення для якості життя в таборах ДіПі мав стан психологічного комфорту переміщених осіб. До середини 1946 року ця тема поступово стає однією з ключових у звітах фахівців медичної служби ЮНРРА, які відзначають істотний вплив фізичного дискомфорту (недостатнє харчування, підвищений шум, відсутність особистого життя та ін.) на ставлення ДіПі до навколишньої дійсності та самих себе: людина, яка страждає фізично розглядає труднощі як «ознаки ворожості світу» та «нищення власної гідності» [23, р. 6].

Відзначимо, що зовсім інша ситуація спостерігається в таборах ДіПі в 1947-1948 рр., коли проблематика виживання відступає на другий план, а найбільш гострі дискусії точаться навколо тем «занадто вільного життя ДіПі», які «ліниві», «апатичні» та в цілому «переговорані» [16, р. 134]. Приміром, аркуш «ДіПіади», датований нами зимовим періодом 1946 року, іронізує з приводу «лінивого вигляду» діпійців, що насправді є працьовитими та вправними [11, р. 88].

До цього часу, незважаючи на певні труднощі, в таборах переміщених осіб уже був в цілому налагоджений побут, розгорнута культурна робота, а багатьом табірним адміністраціям вдалося сформувати навіть власні освітянські проекти [8, с. 75].

Крім життєвого простору, одна з найбільш важливих проблем у повсякденній практиці ДіПі була пов'язана із первинними стандартами життя: їжею, одягом та дозвіллям.

Спочатку філософія створення ЮНРРА орієнтувалася виключно на стратегію виживання переміщених осіб («нагодувати голодних, одягнути роздягнених»), що концентрувало увагу адміністрації навколо проблеми поставок необхідних продуктів і товарів. Однак вже до початку 1946 року, після численних інспекцій, експертних оцінок і досліджень, ЮНРРА змінює ідеологію адміністрування ДіПі на «курс на добробут», що означало «щось більше, ніж звичайна фізична реабілітація» [22, р. 436]. Додатковим фактором для такого рішення стало очевидне небажання значної частини переміщених осіб, особливо з СРСР, повертатися на батьківщину.

Наприклад, соціологічне опитування, проведе-

не ЮНРРА в травні 1946 року в американській зоні окупації засвідчило, що 89 відсотків ДіПі не бажають репатріюватися, а 9 відсотків – просто відмовляються відповідати на це запитання [21, р. 489]. З огляду на досить непрості взаємини між союзниками і радянською окупаційною адміністрацією в Німеччині, ЮНРРА спочатку орієнтувалася «на букву закону» – юридичні домовленості щодо обов'язкового повернення радянських громадян на батьківщину. Для цього в деяких таборах застосовувався метод «м'якого витіснення» ДіПі шляхом спеціального погіршення їх умов життя, наприклад, переведення переміщених осіб на пайок меншого обсягу або їх дислокація всередині системи таборів [20, р. 52]. Такі дії, на думку адміністрації, повинні були виключити можливість інтеграції ДіПі в місцеве середовище і схилити їх до рішення про репатріацію. Втім, досить швидко стало очевидним, що подібна тактика не працює. Наприклад, матеріали «ДіПіади» ілюструють чітко виражені прагнення авторів проекту до з'ясування власного статусу, який упродовж майже усього 1946 року коливається між або «репатріантом», або «біженцем», або потенційним емігрантом [11, с. 54, 70].

Окремо наголосимо на тому, що радянська дослідницька та мемуарна література 1950-х – 1980-х рр. робить абсолютно протилежні наголоси щодо політики ЮНРРА в питанні репатріації. Так, у спогадах А. Брюханова, дислокація радянських ДіПі всередині системи таборів інтерпретується як «навмисне приховування радянських громадян», що мають бажання повернутися до СРСР, а місцеві адміністрації чинять їм у цьому супротив [4].

Масштабність «планети ДіПі», її потужні людські та ідеологічні ресурси стали важливим чинником самоорганізації. По суті, переміщені особи, що прийняли свідоме рішення не повертатися до СРСР, представляли собою особливу модель ставлення до життя, яка включала і яскраві авантюрні якості цих людей. Як стверджує А. Ярошинська-Кіршман, табори ДіПі були своєрідним середовищем, в якому «тривога, апатія і деморалізація перепліталися з надзвичайними спалахами творчої енергії і позитивної активності» [20, р. 36, 52].

До початку 1946 року система таборів ДіПі вже функціонує не стільки за адміністративними лекалами ЮНРРА, скільки за своїми власними «внутрішніми» законами, які формуються як реакція на складні життєві обставини.

У цьому аспекті однією з найбільш показових проблем стає внутрішній ринок системи ДіПі, з його власними «валютами» (приміром, цигарками та кавою), засобами репрезентації та субординацією. «ДіПіада» В. Елліса та В. Одіокова надає чимало прикладів, що наочно демонструють життєву «механіку» цього явища. Приміром, «полювання» за недопалками або знайомство із жінками заради цигарок [11, с. 32, 34, 54].

У нашому розпорядженні є рапорт медичної служби ЮНРРА за вересень 1945 року, який фіксує характерні випадки саморегуляції внутрішнього жит-

тя таборів ДіПі, де важливу роль відіграє «рух» продуктивних пайків і товарних посилок Червоного Хреста, армії союзників та окупаційної адміністрації. Оскільки переміщені особи отримували різні типи забезпечення в залежності від статі, віку, стану здоров'я та національності, товари швидко починали своє особливе «внутрішнє переміщення» між біженцями. Періодично до цієї системи обміну залучалося і місцеве німецьке населення [24, р. 86-88]. У рапорті зазначається, що практика продажу посилок і пайків на найближчому біля табору «чорному ринку» стає для ДіПі формою постійної діяльності, а самі біженці вважають це своїм природним правом: «Посилки є нашими, і ми можемо робити з ними те, що нам подобається. – зауважується у відповіді діпійця. – Вони є новими грошима і з їх допомогою ми можемо купити одяг, їжу і молоко для нас і наших дітей» [24, р. 87].

Особливу роль в цьому «кругообігу продуктів» виконували цигарки та кава. Фрагмент спогадів Іди Маскал, румунки, яка у вісімнадцять років стала (за її словами) «бізнес-леді» та «правою рукою» торгівця з табору ДіПі, наочно демонструє механізми такого обміну. Маскал обмінювала на «чорному ринку» сигарети зі своєї «зарплатної» пайки і «скарби з табірної кухні», де вона працювала: маргарин, арахісове масло, висушені і консервовані продукти, вівсянку, горох, сардини і тунця, які німці дуже цінували, а ДіПі – гребували. Всі ці товари вона відвозила або у довколишні села, або на чорний ринок Мехельштрассе в Мюнхені, для «серйозної торгівлі». Американська дослідниця А. Гроссманн, переповідаючи спогади Іди Маскал, підкреслює «особливе почуття глибокого задоволення», що відчувала біженка під час своїх щотижневих подорожей до найближчого від табору ДіПі німецького містечка. Там Маскал обмінювала свої «валюти» на німецьку випічку або продукти місцевого бакалійника, отримуючи за саямі чи справжній швейцарський сир його, «свіжу» продукцію [16, р. 141].

Не випадковим видається нам і гендерний аспект продуктового обміну. Приміром Д. Х'юм називає когорті подібних до Іди Маскал біженок «примадоннами світу ДіПі», зауважуючи, що вони дійсно заслуговували на свій статус. Як зазначає А. Гроссманн, похмурим і ображеним німцям ДіПі-табори уявлялися чимось на зразок раю «цукру і спаму, маргарину і варення, а також цигарок та вітамінізованих шоколадних батончиків». Звісно, першочергово «привілейований доступ до сигарет та продовольчих запасів окупантів» мали працівники кухні та їдальні, серед яких більша частина були жінки [17, р. 300].

На початковому етапі формування системи ДіПі адміністрація намагалася регулювати обмін пайками і товарами, причому найчастіше використовуючи методи тиску. Наприклад, зменшуючи або збільшуючи кількість цигарок в пайку для працюючих і непрацюючих біженців або намагаючись вилучати цигарки з посилок для неповнолітніх. Як зазначається в документах осені 1945 року такі дії призводили

навіть до «бунту зі стріляниною і погрозами» [24, р. 88]. З іншого боку, наявність у системі ДіПі свого власного механізму «чорного» розподілу приносило і очевидні адміністративні вигоди. Наприклад, за свідченнями мемуаристів, євреї в таборах ДіПі часто неправильно інтерпретували надані їм продукти – «несмачні і незнайомі» – як ознаку неповаги і відсутності співчуття до того, що їм довелося пережити. Однак німці з великим задоволенням «купували» у них американські сухі і консервовані продукти (суху вівсянку і горох), тим самим «підказуючи» коректніші рішення логістики їхнього розподілу [16, р. 134].

Загалом, «чорний ринок» продуктів мав більш важливе значення, ніж прийнято вважати. З одного боку, він регулював психологічні аспекти споживання між ДіПі і «місцевими» (питання смаку, переваг, матеріальних цінностей та ін.). З іншого боку, «чорна» (або як говорили німці – «сіра») торгівля допомагала ДіПі інтегруватися в місцеве співтовариство, так як процес торгівлі / обміну вимагав комунікації і постійних компромісів для обох сторін (особливо це стосувалося ДіПі-євреїв і німців, для яких «ринок» став «найважливішим місцем для переговорів»). Таким чином, «прагнення до простих радощів у повсякденному житті у вигляді продуктів харчування, освіти або розваги» деформували автономію життя ДіПі в таборах, змушуючи їх до контактів з «зовнішнім» світом [16, р. 139-140].

Ще одним фактором інтеграції ДіПі в місцеве середовище стало гендерне спілкування. Наприклад, В. Елліс залишив характерне поетичне враження щодо «цигаркової комунікації», висловлене з позиції жінки та датоване лютим 1946 року:

«Свел с тобой совсем ненужный случай
В череде моих угрюмых лет
Ты сидел за проволкой колючей
Я швырнула пару сигарет ...» [11, с. 33].

До 1947 року (до факту зміни статусу потенційних репатріантів на статус біженців ООН) переміщені особи мали небагато можливостей для прямого контакту зі звичайними німецькими громадянами. Ставлення до переселенців з боку німців документальні джерела характеризують як «рівномірно негативні». ДіПі називають «поганими іноземцями» (іноді – «клятимися ДіПі»), пов'язуючи з ними переважно надумані проблеми «перенаселення» та усіляких інших «соціальних неприємностей» [21, р. 483]. Однак документальні дані серпня 1946 року засвідчують, що гендерні диспропорції в післявоєнній Німеччині природним чином зближували ДіПі і «місцеве» населення обох статей. Е. Шилз, чиновник ЮНРРА, констатував в цей час, що «сексуальні зв'язки, навіть квазі-сімейні відносини не були рідкістю», особливо це стосувалося радянських («русских») ДіПі, які «загравали з місцевими у характерній для них (росіян. – В.Т.) манері» [23, р. 8].

Значна кількість шлюбів фіксувалася протягом 1946-1948 рр. «всередині» системи ДіПі. Як стверджує Д. Баумель, ця тема виступала однією

з найбільш цитованої в офіційних документах окупаційної адміністрації та благодійних організацій і, безумовно, впливала на політику відносно переміщених осіб, на визначення їх потреб і умов життя [14, р. 102].

Більшість таборів ДіПі в цей період характеризує «демографічний вибух», який реабілітологи пов'язують з психологічними компенсаторними механізмами. Люди, що вижили та отримали нову батьківщину, реагували на імпульс продовження роду «ще до того, як їх власна фізична реабілітація була завершена». За словами працівника адміністрації одного з таборів «до весни 1946, кожна третя жінка була або вагітна, або вже штовхала перед собою дитячу коляску» [там же].

Звичайно, тема гендерного спілкування не оминула проект В. Елліса / В. Одіокова. Автори «ДіПініади» не один раз звертаються до цього питання, пропонуючи, приміром, навколо табору «або зрізати куці, або відкрити дитячий садок», чи бажаючи напередодні нового 1947 року майбутнім татам «лихих діпінят» вдачі у пошуку дитячих пелюшок [11, с. 40, 100]. Концентрація великої кількості людей (і дітей, і дорослих) на порівняно невеликій і обмеженій території ставила питання про дозволя та культурну взаємодію переміщених осіб. Характерно, що деякі дослідники саме табори ДіПі відносять до «матриці культурного збереження і розвитку», яка в подальшому стане основою для формування діаспор [21, р. 487-488]. Іншими словами, вплине не тільки на становлення загальної культури переселенців, а й на формування їх національної ідентифікації.

Наприклад, описуючи один з таборів ДіПі в Баварії автор спогадів окремо акцентує увагу на значний творчий і науковий потенціал переміщених осіб: «У певний період в таборі перебували понад 20 професорів, 140 інженерів, 60 педагогів, десятки лікарів, художників, артистів. У таборі діяли бібліотека, дитячий садок, розрахований на 60 дітей, початкова школа на 120 учнів, гімназія, де навчалося 300 дітей. Силами біженців були влаштовані курси з вивчення іноземних мов і з підготовки різних спеціальностей, балетна і танцювальна школи. У таборі був свій театр, який набув популярності чи не на всю «російську» Німеччину, а також свій кінотеатр і своя радіостанція. Діяло книжкове ви-

давництво «Златоуст», що випускало книги і журнали, в тому числі наукові. Видавався змістовний «Інформаційний бюлетень». В таких умовах біженці жили по кілька років. Поступово люди знаходили роботу і назавжди залишали табір» [7]. З огляду на характер цитованого джерела, можна припустити певну ступінь перебільшення реальних масштабів творчого та культурного потенціалу біженців, проте, у будь-якому разі, тенденція є достатньо очевидною.

Приміром, матеріали альманаху «ДіПініада» та поетичні враження В. Елліса демонструють чимало форм дозвілля та розваг «діпінців», серед яких: гра у теніс, футбол та плавання, концерти та самодіяльні карнавали, рибалка та навіть гадання на «Андріїв день» [11, с. 36, 72, 78, 82, 86, 94].

Окремо відзначимо, що ЮНРРА, починаючи з 1947 року, цілеспрямовано заохочувала як ініціативи самих ДіПі, так і намагалася «зверху» впливати на моделі поведінки біженців у вільний час. Останнє розглядалося як вид «соціальних послуг», що надаються в якості «антидоту проти нудьги і невдоволення»: для дітей, передусім, школа; для жінок – курси кулінарії чи крою та шиття; для чоловіків – спеціальні класи механіків і техніків. Крім того, місія ЮНРРА зобов'язувала активувати переселенців для вивчення мов – німецької та англійської [24, р. 88].

Висновки. У підсумку, відмітимо вкрай важливу, на наш погляд, потребу у дослідженні історії повсякденного життя переміщених осіб у зазначений період часу. Табірна історія В. Елліса та В. Одіокова має надзвичайно цінну контекстуальність. Окремі теми, що похапцем зачеплені у «ДіПініаді», дозволяють істотно якісніше описати побутові та повсякденні практики взаємовідносин місцевого німецького населення із біженцями американської окупаційної адміністрації, із колишніми в'язнями німецьких концтаборів і т.ін. Іншими словами, проаналізувати увесь той складний вузол протиріч та взаємин, який становить основний зміст подій 1945-1947 рр. в американській зоні окупації Німеччини.

Має перспективу і подальше дослідження матеріалів архіву В. Елліса, зокрема актуальними та важливими нам бачаться питання аналізу історії повсякдення у контексті візуальної антропології джерел, що є водночас мистецьким та літературним явищем свого часу.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Александров Е. Русские в Северной Америке: Биографический словарь / Под редакцией К. Александрова, А. Терещука. – Хэмден (Коннектикут, США) - Сан-Франциско (США) - Санкт-Петербург (РФ), 2005. – 599 с.
2. Арзамаскин Ю. Тайны советской репатриации [Текст] / Ю. Н. Арзамаскин. – Москва : Вече, сор. 2015. – 349 с. – (Военные тайны XX века).
3. Арзамаскина Н. Деятельность советских военных органов репатриации в Германии в 1945-1950 гг. : автореферат дис. ... кандидата исторических наук : 07.00.02 / Арзамаскина Наталья Юрьевна. – М.: 2007. – 24 с.
4. Брюханов А. Вот как это было: О работе миссии по репатриации советских граждан. / Литературная обработка М. Виленского. – М.: Госполитиздат, 1958. – 208 с.
5. Говоров, И. Репатриация на Северо-Западе РСФСР 1944-1949 гг. : автореферат дис. ... кандидата исторических наук : 07.00.02 / Санкт-Петербургская академия. – Санкт-Петербург, 1998. – 21 с.
6. Колястук О. Візуальні документи як особливі джерела історії повсякденності / О. Колястук // Україна XX ст. : Культура, ідеологія, політика : зб. ст. – К. : Ін-т іст. Укр. НАНУ, 2008. – Вип. 14. – С. 260-261.
7. Корнилов А. «Переправимся на ту сторону...». Деятельность православного духовенства в лагере перемещенных лет Шляйсгайм (1945-1951 гг.). Н. Новгород – Мюнхен: ФМО ННГУ, НИЛ «Русское Зарубежье», Обитель преп. Иова Почаевского в Мюнхене, 2011. – 140 с.

8. Котова Т. Повседневная жизнь в лагерях для перемещенных лиц в Германии (по личным воспоминаниям их обитателей) // Вестник РУДН: Серия «История России» – 2015. – № 1. – С. 69-80.
9. Мы жили тогда на планете другой... : Антология поэзии русского зарубежья. 1920-1990: В 4 кн. – Кн. 4 / Сост. Е. В. Витковский. – М.: Моск. рабочий, 1997. – С. 142-146.
10. Самчук У. Планета Ді-Пі. Нотатки й листи. – Вінніпег: Волинь, 1979. – 355 с.
11. Тарасов В. «Живи, и умирать не надо!». Творческое наследие Владислава Эллиса и Владимира Одинокова. 1945-1947 гг. (Стихи и иллюстрации, созданные в лагере для перемещенных лиц) [Альбом] / Андрей Корнев Владимир Тарасов, Станислав Эллис / Под редакцией С. В. Эллиса. – Харьков: «Раритеты Украины», 2016. – 112 с. – (Структури повсякденності)
12. Тарасов В. «Окопна графіка» як джерело з історії Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. [Текст] / В. В. Тарасов // Література та культура Полісся : Збірник наукових праць / Ніжинський держ. ун-т ім. М. Гоголя. – Ніжин, 2011. – Вип. 61: Проблеми літературознавства, історії та культури України з погляду сучасності. – С. 147-151.
13. Тарасов В. Наша Перемога: візуальні та наративні джерела з історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. : документальний зб. [текст] / Павло Дерев'янка, Андрій Корнев, Володимир Тарасов. – Х. : Раритети України, 2010. – 36 с. – (Серія «Історії «Про Наше»).
14. Baumele Judith Tydor. (1997). DPs, Mothers and Pioneers: Women in the She'erit Haplethah. Jewish History, Volume 11, №. 29 Fall, 99-110.
15. Cohen Gerard Daniel. In war's wake: Europe's displaced persons in the postwar order. (2011). Oxford: Oxford University Press. 2011, 248 p.
16. Grossmann, Atina. Grams, Calories, and Food: Languages of Victimization, Entitlement, and Human Rights in Occupied Germany 1945-1949. (2011). Central European History 44 (2011), 118-148.
17. Grossmann, Atina. Victims, Villains, and Survivors: Gendered Perceptions and Self-Perceptions of Jewish Displaced Persons in Occupied Postwar Germany (2002). Journal of the History of Sexuality, Vol. 11, Nos. 1/2, January/April, 291-318
18. Haushofer L. The «Contaminating Agent»: UNRRA, Displaced Persons, and Venereal Disease in Germany, 1945–1947. (2010). American Journal of Public Health, June 2010, Vol. 100 (№ 6), 993-1003.
19. Holian Anna-Marta. Between national socialism and Soviet communism : displaced persons in postwar Germany. (2014). The University of Michigan Press, p. cm. – 367 p.
20. Jaroszyńska-Kirchmann Anna D. Patriotism, responsibility, and the Cold War: polish schools in DP camps in Germany, 1945-1951. (2002). The Polish Review, Vol. 47, No. 1, 35-66.
21. Persian Jayne. (2012). Displaced persons and the politics of international categorisation(s). Australian Journal of Politics and History, 58 (4), 481-496.
22. Salvatici Silvia. UNRRA Relief Workers and European DPs (2012). Journal of Refugee Studies (Published by Oxford University Press), Vol. 25, No. 3, 428-451.
23. Shils Edward A. Social and Psychological Aspects of Displacement and Repatriation. (1946). Journal of Social Issues [The Society for the Psychological Study of Social Issues], August 1946, Volume 2, Issue 3, 1-18.
24. Some medical problems at a camp for displaced persons / Parry C. (1945), [Reference «Friends ambulance UNRRA report. September, 1945]. Public health, March, 1953, P.86-88.
25. Woodward Ellen S. (1945). UNRRA and War's Aftermath. Social Security, November, 10-14.
26. Wyman Mark. (1998). DPs: Europe's Displaced Persons, 1945-1951, Ithaca, N.Y., Cornell University Press, 257 p.

REFERENCES:

1. Aleksandrov, E., 2005. Russkie v Severnoj Amerike: Biograficheskij slovar' [Russian in North America: A Biographical Dictionary]. Hjemden (Konnektikut, SShA), San-Francisko (SShA), Sankt-Peterburg (RF), 599 (in Russian).
2. Arzamaskin, Ju., 2015. Tajny sovetskoj repatriacii [Secrets of the Soviet repatriation]. Moscow, 349 (in Russian).
3. Arzamaskina, N., 2007. Dejatel'nost' sovetskih voennyh organov repatriacii v Germanii v 1945-1950 gg. [Activities of repatriation of Soviet military authorities in Germany, 1945-1950]. Moscow, 24 (in Russian).
4. Brjuhanov A., 1958. Vot kak jeto bylo: O rabote missii po repatriacii sovetskih grazhdan [The work of the commission on the repatriation of Soviet citizens]. Moscow, 208 (in Russian).
5. Govorov, I., 1998. Repatriacija na Severo-Zapade RSFSR 1944-1949 gg. [Repatriation of the North-West of the RSFSR 1944-1949]. Sankt-Peterburg, 21 (in Russian).
6. Kolyastruk O., 2008. Vizual'ni dokumenty yak osoblyvi dzhherela istoriyi povsyakdennosti [Visual documents as special source history of everyday life]. Kiev, 260–261 (in Ukraine).
7. Kornilov A., 2011. «Perepravimsja na tu storonu...». Dejatel'nost' pravoslavnogo duhovenstva v lagere peremeshennyh let Shljajsgajm (1945-1951 gg.). [«Over to the other side...». Activities of the Orthodox clergy in the camp Shljajsgajm displaced persons. 1945-1951]. N. Novgorod-Munich, 140 (in Russian).
8. Kotova T., 2015. Povsednevnaia zhizn' v lagerjah dlja peremeshennyh lic v Germanii [Everyday life in the displaced persons camps in Germany (on the personal memories of their inhabitants)]. Moscow, 69–80 (in Russian).
9. Vitkovskij V., 1997. My zhili togda na planete drugoj... : Antologija poezii russkogo zarubezh'ja. 1920-1990. [«We were then living on the other planet ...»: An Anthology of Poetry of the Russian diaspora. 1920-1990]. Moscow, 142–146 (in Russian).
10. Samchuk U., 1979. Planeta Di-Pi. Notatky y lysty. [Planet DPs. Notes and letters]. Vinnipeg, 355 (in Canada).
11. Tarasov V., Kornev A., Ellis V., 2016. «Zhivi, i umirat' ne nado!». Tvorcheskoe nasledie Vladislava Ellisa i Vladimira Odi-nokova. 1945-1947 gg. (Stihi i illjustracii, sozdannye v lagere dlja peremeshennyh lic). [«Live! Do not die!». The artistic heritage of Vladislav Ellis and Vladimir Odionokova. 1945-1947. (Poems and illustrations created in a camp for displaced persons)]. Kharkov, 112 (in Ukraine).
12. Tarasov V., 2011. «Okopna hratika» yak dzhherelo z istoriyi Velykoyi Vitshyznyanoi viyny 1941-1945. [«Trench graphic art» as the source of the Great Patriotic War of 1941-1945]. Nizhyn, 147–151 (in Ukraine).
13. Tarasov V., Kornev A., Derevjanko Y. Nasha Peremoha: vizual'ni ta naratyvni dzhherela z istoriyi Velykoyi Vitshyznyanoi viyny 1941–1945. [Our victory: visual and narrative sources of the Great Patriotic War 1941-1945]. Kharkov, 36 (in Ukraine).

14. Baumel, Judith Tydor, 1997. DPs, Mothers and Pioneers: Women in the She'erit Hapletah. *Jewish History*, Volume 11, №. 29 Fall, 99–110.
15. Cohen, Gerard Daniel, 2011. In war's wake: Europe's displaced persons in the postwar order. Oxford, 2011, 248.
16. Grossmann, Atina, 2011. Grams, Calories, and Food: Languages of Victimization, Entitlement, and Human Rights in Occupied Germany, 1945-1949. *Central European History* 44 (2011), 118–148.
17. Grossmann, Atina, 2002. Victims, Villains, and Survivors: Gendered Perceptions and Self-Perceptions of Jewish Displaced Persons in Occupied Postwar Germany. *Journal of the History of Sexuality*, Vol. 11, Nos. 1/2, January/April, 291–318.
18. Haushofer, L., 2010. The «Contaminating Agent»: UNRRA, Displaced Persons, and Venereal Disease in Germany, 1945–1947. *American Journal of Public Health*, June 2010, Vol. 100 (№ 6), 993–1003.
19. Holian, Anna-Marta, 2014. Between national socialism and Soviet communism : displaced persons in postwar Germany. The University of Michigan Press, 367.
20. Jaroszyńska-Kirchmann, Anna D., 2002. Patriotism, responsibility, and the Cold War: polish schools in DP camps in Germany, 1945-1951. *The Polish Review*, Vol. 47, No. 1, 35–66.
21. Persian, Jayne, 2012. Displaced persons and the politics of international categorisation(s). *Australian Journal of Politics and History*, 58 (4), 481–496.
22. Salvatici, Silvia, 2012. UNRRA Relief Workers and European DPs. *Journal of Refugee Studies*, Vol. 25, No. 3, 428–451.
23. Shils, Edward A., 1946. Social and Psychological Aspects of Displacement and Repatriation. *Journal of Social Issues*, Volume 2, Issue 3, 1–18.
24. Some medical problems at a camp for displaced persons, 1945. Reference «Friends ambulance UNRRA report. September, 1945. Public health, March, 1953, 86–88.
25. Woodward, Ellen S., 1945. UNRRA and War's Aftermath. *Social Security*, Nov., 10–14.
26. Wyman, Mark, 1998. DPs: Europe's Displaced Persons, 1945-1951, Ithaca, N.Y., 257.